

Zitierhinweis

Hlaváček, Ivan: Rezension über: Jiří Fajt, Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs. Höfische und städtische Malerei in der Zeit Kaiser Karls IV., 1346–1378, Berlin / München / Prag: Deutscher Kunstverlag, 2020, in: Český časopis historický, 2020, 4, S. 1165–1168, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/1a79248bc35547e3ab39091a1dac0fa1>

český
časopis
historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a–63a UrhG) zulässig.

Jiří FAJT

Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs.

Höfische und städtische Malerei in der Zeit Kaiser Karls IV. 1346–1378

Berlin – München – Prag, Deutscher Kunstverlag – Nationalgalerie Prag 2020, 715 s.
se stovkami do značné míry celostránkových, zejména barevných fotografií,
ISBN 978-3-422-07332-6, ISBN 978-80-735-736-1.

Mám před sebou bezmála čtyřkilogramovou publikaci monumentálních rozměrů, impozantní, až bibliofilské výpravy a mimořádné pramenné dokumentace od autora, který za své dlouholeté organizačně-vědecké činnosti (mj. jako generální ředitel pražské Národní galerie v letech 2014–2019, autor řady mezinárodně úspěšných výstav, ale i autor či spoluautor jejich vědeckých výstavních katalogů) se mimořádně profiloval v celém euroatlantickém prostoru. Fajt tu představuje své opus magnum, vycházející z jeho berlínské habilitace v r. 2009. Kniha se svým zaměřením nevěnuje toliko dějinám umění, ale výrazně zasahuje do historie kulturní v nejširším slova smyslu a zprostředkovaně i do dějin politických, které se v nich různé reflektují. A ovšem: nejde jen o Norimberk, ba někdy se chce říci, že ani ne především. I proto není možno Fajtovu knihu v tomto časopisu přejít mlčením.

Norimberk spolu s Kolínem nad Rýnem a Štrasburkem patřil mezi tři nejvýznamnější města ve vlastní Říši, Prahu (resp. Čechy) v to samozřejmě nepočítaje, protože lze přímo říci, že její vůdčí fenomén je v lucemburské době imanentní povahy. Bylo tomu tak zejména proto, že byla sídlem královského-císařského dvora, ale nejenom. Vždyť počtem obyvatel s jejím souměstím mohl v říši konkurovat (snad) právě jen Kolín nad Rýnem. S výjimkou deseti let, kdy Staré i Nové Město byla spojena v jeden celek (1367–1377), jde především o Staré Město; Hradčany pak nebyly městskou čtvrtí, jak se nedopatřením traktuje (s. 665), ale svébytným poddanským městem, i když měly význam v tom, že tvořily domicil řadě klíčových dvorských umělců a vůbec byly jakýmsi předpolím panovnického dvora.

Vraťme se k Norimberku. Čím ten obě další uvedené říšská města a ovšem všechna ostatní v říši převyšoval, lze vyčíst z pouhého nahlédnutí na mapu. Ležel totiž v centrálních říšských oblastech (tedy dle Morawovy terminologie, která se přes svou generalizaci ujala: v königsnahen Landschaften) a měl tak jako jediné říšské město doslova možnost každodenního kontaktu s panovníkem, které v plné míře využíval. Nadto zde měl panovník „svou“ Reichsfeste, které často využíval, i když co do kvantity i kvality pobytů za Prahou nutně zaostával. Karel strávil v Norimberku mnoho času a to nikoli (jen) při cestách do a z říše do svého hlavního sídla – Prahy, nýbrž často jako v cílové destinaci s dlouhodobější i jakoby rezidenční přítomností. Naznačují to víc než zřetelně stať Winfrieda Eberharda z roku 1978 a zejména také fakt, že tu panovník konal řadu říšských sněmů/sjezdů a pamatoval na město i ve své Zlaté bule z r. 1355–56. Ale šlo ovšem i o hospodářskou sílu Norimberku. Norimberská městská rada si v době lucemburské dokonce vybudovala jakousi pražskou expozituru (tu v nějaké formě měl zřejmě i Štrasburk), i když není zřetelněji rekonstruovatelná. A není ani možno zapomínat na úzké vazby patriciátu obou měst.

Tento stručný úvod byl důležitý proto, abychom si znovu uvědomili nepopiratelný význam Norimberka bezprostředně pro české dějiny a Prahu zvlášť. V době lucemburské

pak tím spíše. Třeba ale představit strukturu knihy: Základní data byla podána úvodem, tu je třeba jen „pro pořádek“ k nim dodat, že její závěrečné přílohy mají všechny náležitosti včetně bibliografie ve velkém záběru. To ovšem není třeba na tomto místě zvlášť připomínat a stejně tak ne klíčovou stránku umělecko-historickou, která dojde zhodnocení a možná i diskuse v příslušné odborné komunitě. Fajtovy výklady umělecko historické jsou ovšem hluboce zakotveny v obecné historii kulturní, ale i politické, neboť Fajt pracuje soustavně – a dodal bych, že i příkladně – i s písemnými prameny, v tom i s texty diplomatickými, jejichž výpověď respektuje.

Tu je třeba upozornit na závěrečný V. oddíl publikace, v němž se podává – často v plném znění – edice s komentářem k 65 nejzávažnějším listinným či aktovým pramenům týkajícím se umělecko–historické problematiky doby a zejména sledovaných malířů. Je ovšem možno jít ještě dál, protože i ve vlastním textu je těmto pramenům dán dostatečný prostor. Avšak nedivme se, že někdy je třeba něco zpřesnit. Z obsahu by totiž např. čtenář mohl nabýt dojmu, že Fajt podává i dějiny Karlovy kanceláře (s. 145–162), ale není tomu tak. Pod tím titulkem se totiž představuje pouze sumární přehled jejích úředníků, ovšem s důležitým „vypíchnutím“ jejich velmi rozmanitého původu sociálního i teritoriálního. Převažujícími osobnostmi jsou osoby z říše: vidíme tu ovšem také tři Francouze, skupinu Italů i řadu osob domácích – ty však zůstávají v minoritě, často bez možnosti abychom určili jejich bezprostřední národnost. Jinak se tato pasáž omezuje na osobnost kanceláře Jana ze Středy, a to především jako iniciátora vzniku řady skvostných, zejména liturgických rukopisů, takže o samotnou kancelář a její funkci vlastně vůbec nejde. Nemáme důvod to Fajtovi vytýkat.

Nicméně několik formulací je třeba poupravit. Tak lze vznést vážnou pochybnost o bezprostřední souvislosti dvorské kanceláře a písařské dílny-skriptoria, jak to Fajt příliš jednoznačně deklaruje (s. 145), když praví, že při této kanceláři pracovala písařská (a malířská) dílna. Tomu tak jistě nebylo a ani nemohlo být už vzhledem k pohybu kanceláře, která doprovázela panovníka, nehledě k tomu, že máme dosti zřetelnou představu o existenci Středovy písařské dílny při olomouckých biskupských statcích. Zde stačí jen obecně konstatovat, že text celé knihy sám vzhledem k přebohatému obrazovému materiálu tvoří slabou polovinu stránkového rozsahu; u dvorské kanceláře je to pak dokonce pouhá třetina, která je věnována v podstatě s Janem ze Středy spojeným neúředním rukopisům.

Snad jsem nic nepřehlédl, povím-li, že položit si zajímavou otázku, zda lze kaligrafii a zdobnost některých Karlových listin (mj. jde i o několik listin erbovních) propojit s uměleckým projevem dvorského malířského okruhu nenapadlo nejen Fajta, ani nikoho před ním. Ovšem značnou pozornost věnuje Fajt personálním poměrům na dvoře v souvislosti s kanceláří ještě na jiném místě (na s. 69n.), kde autor hlavního hrdinu knihy, Sebalda Weinschrötera, spojuje s řadou osob norimberského původu působících v Praze. Jen je třeba opravit, že kancelářský registrátor v žádném případě listiny nevystavoval, neboť šlo o poměrně subalterního úředníka.

Stejně tak je (na s. 145) licencí, že Karel povýšil (erhob) svého kancléře na biskupa v Tridentu, když maximálně mohl podat ke kurii v té věci supliku. Ovšem v otázkách příbuzenských vztahů je situace v důsledku torzovitosti pramenů i nadále nejasná. Tak

např. Liber vetustissimus Starého Města pražského sice uvádí – dokonce mezi konšely – jakéhosi Leutlina Weinschrötera (1337 a pak znovu 1356), ale nejpravděpodobněji nejde o člena Sebaldovy rodiny. Nicméně průnik Norimberčanů na Staré Město, na který Fajt inspirativně upozorňuje, je zřetelně doložitelný už za Jana Lucemburského a během doby nepochybně vzrůstal. Sebald se dostal – zřejmě v důsledku svého několikaletého vyhnanství pro účast na protilucemburské revoltě některých Norimberčanů – do Prahy a do kontaktu s Karlem IV., který odhalil jeho vlohy a připoutal jej k sobě i různými dary.

Výše uvedenou širokou paletu regionálního původu kancelářských úředníků (a ovšem i jiných činitelů na Karlově dvoře) nelze, zejména z hlediska historie umění, ani dost dobře docenit, protože nepochybně přispívala k různým, často jen málo či vůbec nesledovatelným zprostředkujícím vlivům kulturním v nejširším slova smyslu. A ještě dva další faktory je třeba mít na paměti: prvním je pobyt nejrozumnějších poselstev u dvora a s nimi spojené oboustranné vlastně rituální předávání darů, často právě uměleckých předmětů. Nemáme ovšem – s výjimkou různě formulovaných a ovšem realizovaných objednávek uměleckých artefaktů – přímé doklady v tomto směru (tu je stále inspirativní kniha Jana Hirschbiegela z roku 2003).¹ Druhým faktorem pak byly panovníkovy různé, zejména diplomatické dlouhodobější cesty s početným doprovodem, kde bylo mnoho příležitostí i k seznámení se s místními uměleckými, zejména devocionálními produkty nejrozumnějšího druhu, knihami a ostatky svatých počínaje.

Jako podstatné osoby uměleckého snažení Karlova dvora vytipoval Fajt tři klíčové malíře: Theodorika, s nímž se už do značné míry „vypořádal“ spolu s dalšími historiky umění v řadě starších prací a který ani zde nepřichází zkrátka, ač s Norimberkem nemá zřetelněji sledovatelné vazby, dále Mikuláše Wurmsera ze Štrasburku, ale zejména norimberského Sebalda Weinschrötera. Ten dosud nebyl předmětem takové pozornosti jako oba právě jmenovaní, a to zejména proto, že jeho dílo je výrazně lokálně vázáno na Norimberk. Nicméně zejména v dílech jeho „školy“ je dle Fajty jeho vliv sledovatelný v různých lokálních prostředích německých. Můžeme si o tom udělat snadno představu v přehledném katalogu Weinschröterových známých či jemu s většící či menší mírou pravděpodobnosti připsaných, takřka ale vesměs norimberských prací, mezi nimiž dominuje oltář v kostele sv. Jakuba (s. 626nn.).

Do jaké míry tedy lze hovořit o dvorském malíři a jeho dílně, srovnatelné se zmíněnými Theodorikem a Wurmserem je otázka. Zejména prvnímu z nich věnuje Fajt opětovně velkou pozornost a je v knize takřka Weinschröterovým souputníkem, ač v Norimberku výraznější stopu nezanechal. Je-li Norimberk chápán jako „vedlejší rezidence“ Karla IV., který tam Weinschröterovi přidělil některé prestižní zakázky, pak zřejmě jej do dvorského okruhu zahrnout můžeme, i když spíše jako solitéra a ovšem jako autora deskového malířství i vitráží. Ale jsou zachovány i zlomky jeho skicáků (i když jsou mu stejně tak jako řadě dalších objektů jen připisovány na základě více či méně zřetelných stylových prvků). Nicméně mezi nejbližšími špičkami bezprostředně dvorského umění na

1 Jan HIRSCHBIEGEL, *Étrennes. Untersuchungen zum höfischen Geschenkverkehr im spätmittelalterlichen Frankreich der Zeit König Karls VI. (1380–1422)*, München 2003.

dvoře Karla IV. ho prakticky nenacházíme. To vlastně Fajt detailním rozbořem dochovaných částí jeho uměleckého odkazu sám zřetelně prokazuje, neboť Weinschröter v Norimberku pracoval i pro autonomní objednavatele, zejména ovšem církevní instituce, i když vedle něj působily i další umělecké ateliéry.

Tak lze zejména obdivovat iluminovanou listinu norimberských dominikánek, kterou mu Fajt připsuje, ale platí to asi i o jiných jeho pracích. Postavení Norimberka jako svébytné umělecké entity v Karlově době pod základním vlivem Sebalda Weinschrötera Fajtova kniha doložila dostatečně zřetelně. Poněkud pak překvapuje, že Fajt nezmiňuje proslulou výzdobu na hradě Laufu, která pro jeho bezprostřední blízkost Norimberku mohla být pro něj zajímavá, i když asi zde by bylo těžko možno stopovat uměleckou individualitu, protože jde o řemeslné dílo.

Historik však může těžit z Fajtova „Norimberku“ i jinak. Tu mám na mysli zejména Fajtovo upozornění (s. 230 a 663) na zasutou informaci, postihující bezprostřednost vztahu Karla IV. k uměleckému dílu in statu nascendi. Panovník si totiž našel čas, aby mohl pozorovat jinak zřejmě neznámého (dvorského?) malíře Konráda bezprostředně při práci. Stalo se to na říšském hradu Seltz v Alsasku. Konráda zaujalo to, co zaslechl z politického rozhovoru přihlížejícího císaře s jeho hofmistrem a sdělil Štrasburským jich se dotýkající informaci. Ti se obrátili na císaře, který se, rozčíliv, osopil na Konráda, kterého „pro jistotu“ zphlavoval. Zajímavá každodennost jinak – alespoň si to myslím – důstojného a zřejmě vždy se ovládajícího císaře. I když třeba dodat, že chronologie zprávy není zcela bez vady.

Číst knihu v křesle se nedoporučuje, jinak ale ano. Užitek v toho bude věčný a navíc půjde i o požitek estetický. A lze ovšem s napětím čekat i na kritiku umělecko-historických kruhů českých a zejména německých.

Ivan Hlaváček

Andrzej MARZEC

Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370–1382

Kraków, Societas Vistulana 2017, 272 s., ISBN 978-83-65548-19-1.

Dariusz WRÓBEL

Na pierwszym planie. Moźni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Andegaweńskiego

Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej 2020, 586 s., ISBN 978-83-227-9338-1.

Polská historiografie považuje za přelomové období pro vznik a rozvoj samostatného politického konání polské šlechty půl druhé desetiletí po smrti posledního piastovského krále Kazimíra Velikého. V meziválečné době formulované názory Jana Dąbrowského¹

1 Jan DĄBROWSKI, *Elżbieta Łokietkówna 1305–1380*, Kraków 1914; TÝŽ, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, Kraków 1918.